

Úásárhelyi Tamás – Úásárhelyi Kriszta

Új műfaj a múzeumpedagógiában: családi felfedezőfüzet

A szerzők (apa és lánya) a „családi felfedezőfüzet”-nek elnevezett, új múzeumpedagógiai műfajba sorolható, felnőtt-gyerek párosok számára készített kiadványaikat mutatják be. A tervezések és értékelések folyamatán túl ismertetik a füzetek elveit, pedagógiai céljait és gyakorlati megoldásait is. A füzetek a Magyar Természettudományi Múzeum kiemelkedő állandó kiállítási elemeivel és tárgyival (a Bálnacsontváz, a Bárka) kapcsolatosan használhatók, és elkísérik a látogatókat otthonukba és a szabad természetbe is.

BEVEZETÉS

A családra tekinthetünk mint a szocializáció elsődleges – és legfontosabb – közegére, mint veszélyeztetett – ám a társadalom fennmaradásában jelentős – működési formára, de mint jelentős fogyasztói célcsoportra is. A családok életében az együtt töltött idő nagyon fontos, és a szabadidős programok között egyre jellemzőbb helyet foglal el a múzeum. Az elmúlt években új műfajt teremtettünk a múzeumi ismeretterjesztés területén: a családi felfedezőfüzetet. A szakmai előkészítés szempontrendszerre és a létrejött termék a múzeumpedagógiával, a családdal, a közös játékkal és az oktatással foglalkozók érdeklődésére egyaránt számot tarthat.

A kezdeményezés

- újszerű célcsoportnak újszerű múzeumpedagógiai munkálkodást kínál;
- a múzeumi időtöltést kiviszi a szabadba, illetve beviszi az otthonokba, ezáltal kitágítja a kiállítás falait, avagy kinyitja a múzeumot;
- a két különböző szakterületen dolgozó szerző (biológus-muzeológus, valamint gyermekpszichológus) együttműködése rendszerszemléleti bővülést eredményezett.

*

A Magyar Természettudományi Múzeum több mint két évszázados intézmény, de saját épülete csak 1994 óta van, ekkor kapta meg a Ludoviceum nagyon elhanyagolt épületegyüttesét. Bár ennek rekonstrukciója még nem fejeződött be, a múzeum részben már ott működik. Az építkezéssel egyidejűleg a kor kívánalmainak, a múzeumok növekvő nyitottságának megfelelően jelentősen átalakult. A korábban dominánsan tudományos kutatásokkal foglalkozó

intézményben egyre inkább teret kapott a közönség, illetve a társadalom elvárásainak megfelelni képes közművelődési tevékenység.¹ 1996-ban a romjaiból felépített Lovardában (később Alfa mozi) új, interaktív kiállítások nyíltak, ezeket kiadványsorozat kísérte, és különféle rendezvényekre, eseményekre került sor. A jelentősen kibővült közművelődési részleg tudatosan kezdte keresni a kapcsolatokat a társadalom néhány markáns csoportjával, köztük a pedagógusokkal², az iskolákkal és a családokkal³.

A múzeum látogatóinak mintegy fele gyermek. Az ő számukra többféle múzeumpedagógiai segédeszköz, feladatlap és munkafüzet készült. A feladatlapok világszerte elterjedt eszközök, melyek egy-egy kiállítás általános vagy speciális nézőpontból (pl. környezeti nevelés, biodiverzitás) való feldolgozását könnyítik meg. A készítő szándékainak megfelelően kiemelnek néhány részletet, elmélyítik az élményt, nagyobb bepillantást engednek valamilyen tárgy vagy jelenség hátterébe; általában szórakoztatóbbá teszik a látogatást múzeumban, állatkertben, műemlékek közt, nemzeti parkban, tehát bármely *bemutatóhelyen*. A feladatok legtöbbször az egyéni elmélyülést és tanulást, ritkábban a csoportos, esetleg a kooperatív tanulást segítik. Ritka, hogy egy feladatlapnak a tudásátadás, az önálló tudásszerzés ugyanúgy célja legyen, mint a környezeti attitűdök és a szociális készségek formálása.

LEVEGŐNEK NÉZETT BÁLNA A LEVEGŐBEN

2004-ben megnyíltak a múzeumban az új mélyraktárak és közönségforgalmi terek, és a közönség számára új bejárata is lett a múzeumnak. A fogadószint (pénztár, ruhatár) a talajszintnél mélyebben fekszik, oda kétoldalt lépcső vezet le. A bejárat és fogadócsarnok kupolája egyedi megoldású, felfordított bárkára emlékeztető bordázattal, üvegtetővel.⁴ A kupola egyik rendeltetése a múzeum egy évszázada meglévő, de teljes egészében még sohasem kiállított bálnacsontváznak (közönséges barázdásbálna, *Balaenoptera physalis*) impozáns bemutatása. A hatás fokozására a kétoldali lépcsők aszimmetrikusan készültek, a bálna feje felőli oldalon alacsonyabban van a pihenő. A látogatók a pénztárhoz vagy a ruhatárhoz igyekezve több irányból szemlélhetik a kivételes muzeális látnivalót.⁵ A bálna nevét és a minimális biológiai információt tartalmazó falitáblát az egyik lépcsőfordulóban helyeztük el.

A megnyitó utáni időszakban feltűnt, hogy látogatóink egy része úgy jön le a múzeumba, hogy nem veszi észre a 22 méteres, 2 tonnás csontvázat. Mások észreveszik ugyan,

1 Fontos megemlíteni, hogy eközben három tudományos tár és két nagy gyűjtemény költözködése is folyt, a múzeum tudományos teljesítménye mégsem csappant meg, lásd www.mttm.hu.

2 A múzeum jelenleg két, a múzeumi tanúlással kapcsolatos és pedagógus-továbbképzéseken is dolgozó európai projektben aktív (SciComPed és SETAC), melyek hozzájárultak e tanulmány elkészüléséhez.

3 Törekvéseinket mára több kitüntetés: építészeti díj, múzeumpedagógiai díjak, család- és vendégbarát múzeumi címek elnyerése is jelzi.

4 Tervezték Mányi István és munkatársai.

5 Valószínűleg nem túlzó állítás, hogy az egyik legszebben, leghatásosabban kiállított bálnacsontváz Európában.

de dinoszaurusznak vélik, és – „felnőttek lévén” – nem fordítanak rá időt, hogy jobban megnézzék. Ezért szerettük volna ráterelni a figyelmet kulturális örökségünk e remek darabjára. Ugyanakkor a csontvázak tanulmányozása érdekes és szórakoztató is lehet, saját testünk felépítését is jobban megérthetjük a hasonlóságok és különbségek felfedezése által. Emellett a bálnák – különleges és közismerten veszélyeztetett lények lévén – a környezeti tudatosság fejlesztését is segíthetik. Ezek a célok többrendbeli kihívást jelentettek. Saját érdeklődésünknek és késztetésünknek is megfelelt a múzeumpedagógiai foglalkoztató terve. Miután a *családi felfedezőfüzet* műfaja új a hazai és – tudásunk szerint – a nemzetközi múzeumpedagógiában is,⁶ érdemesnek gondoljuk a kialakítás szempontjainak, folyamatának a bemutatását.

A családi felfedezőfüzet kialakításának első lépéseként szakmai képzettségünk, érdeklődésünk (biológus–muzeológus, valamint gyermekpszichológus) alapján próbáltuk feltérképezni a leendő felhasználói igényeket.⁷ A múzeum ismeretközlő, attitűdformáló szándékának és a közönség (a felhasználó) érdeklődésének (fogyasztási szempontjainak) együttes figyelembevétele ígéretesnek tűnt.

CSALÁDI FELFEDEZŐFÜZET FELNŐTTEK ÉS OLVASNI MÁR TUDÓ GYEREKEK SZÁMÁRA

A „házigazda” szerepében: Zsóka fóka

Már korábbi közös munkafüzetünkben (VÁSÁRHELYI–VÁSÁRHELYI 2006) szerettünk volna egy képzeletbeli kísérőt, partnert találni, aki kalauzolja vendégeinket a múzeumban. Felmerült egy állat gondolata, a vízi téma miatt egy víziállat, és megszületett az ötlet: Zsóka fóka (1. ábra). Olyan figurára volt szükségünk, amelynek a szájába adhatunk olyan kérdéseket vagy gondolatokat, amelyeket országos, tudományos múzeumok tekintélyes és józan épületében nem szokás, nem illik feltenni, de amely kérdé-

1. ábra

sek minden gyermek, minden szabadabban gondolkodó felnőtt agyában megszülethetnek. Zsóka fóka házigazda, kalauz a terepen, tengerben, múzeumban, ugyanakkor járatlan az emberek világában, és alapvető dolgokat kérdőjelez meg. Szerethető, így az érzelmi szál segíti a személyes bevonódást.

A családi füzet tervezésekor problémát okozott, hogyan szólítsuk meg a felnőtteket (szülő, nagyszülő, nagybácsi, szomszéd néni stb. egyaránt lehet) és a gyerekeket (értelemszerűen ők is többféle minőségben lehetnek jelen), ráadásul kedvesen, közvetlenül, nem a

⁶ Ma már több magyar múzeumban jelent meg „családi munkafüzet”, „családi sétálófüzet”, ezek azonban nem adnak külön feladatot a családtagoknak, néha a feladatok jellege, nehézsége sem utal semmilyen megcélzott korosztályra.

⁷ A kérdések fajtáival, tudatosan tervezett használatával foglalkozik pl. Voris et al. 1986; DURBIN et al. 1990; VÁSÁRHELYI–SINKÓ 2004.

2. ábra

másik szférára „átmutogatóan” (pl. „Kérdezze meg az Önnel lévő gyermeket...”). Erre találtuk ki a „Nagyfóka és Kisfóka” megnevezést, illetve szerepkört. Zsóka fókával ezután – elvben – velük egyenrangú kapcsolatot feltételezve lehetett bánni (2. ábra). Látogatóink nem bánták ezt az eljárást.⁸

A fóka nagyon mozgékony állat, vízi közegében el-eltűnik a szemünk előtt, majd a legváratlanabb pillanatokban bukkan fel. Szemei előrenéznek, feje gömbölyded, arányai képesek az embert felidézni (nem véletlenül főhőse több gyermekmesének, rajzfilmnek egy-egy kis fóka). A mi Zsókáink szintén bárhol felbukkanhat, néha fejfelé is, „arcán” emberi mimika jelenik meg.

KERÜLJÜNK KÖZELEBB! A BÁLNA⁹

A füzet tartalmának összeállításakor és grafikai megoldásainak tervezésekor a következő szempontokat tartottuk szem előtt:

- tegye tartalmasabbá és élvezetesebbé az idelátogató családok időtöltését;
- kapcsoljon össze több tudományos témát;
- több kiállítási helyszínt is összekapcsoljon, s látogatónk ne „ragadjon le” egy helyben a hosszas feladatmegoldások miatt;
- a vízzel való gondolati és gyakorlati foglalkozás ne maradjon a múzeumlátogatás (bizonyos értelemben a hétköznapi valóságtól elszigetelt) része, hanem kapcsolja össze a múzeumban látható és a valóságos világban tapasztalható jelenségeket;
- a vizek múzeumban bemutatott kontextusát bővítse ki a környezeti nevelés rendszer-szemléletű kereteinek megfelelően;
- fejlessze a környezet iránti pozitív attitűdöt, érzelmi bevonódás által is;
- építsen a kognitív, affektív és motorikus tanulás lehetőségeire, a lehető legtöbb érzékszervet és változatos készségek sorát vonja be;
- a feladatok legyenek élvezetesek, meghökkentőek, szórakoztatóak, viccesek, szokatlanok, ne az iskolai tanulmányokra emlékeztessenek, és egy részük kihívást is jelentsen.

A bálnacsontvázát előtérbe helyező családi felfedezőfüzet szokatlan, nagy alakú (13,6 x 48 cm) ötrét hajlított, kartonlepoporelló, melynek összesen 20 oldala van.¹⁰ Középen kettéválik,

8 Több megállapításunkat alapozzuk a látogatói elégedettségvizsgálatra.

9 A kiadvány arculatának kialakításában érdemi és gondos munkát végzett Ágh András grafikus (VÁSÁRHELYI-VÁSÁRHELYI 2007).

10 A füzet megjelenítését az NKA Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumának támogatása tette lehetővé.

13,6 x 24 cm-es, 10-10 oldalas „felnőtt-” és „gyermek”-részre, sőt első közös feladatként a perforáció mentén ketté kell tépni, ha használni akarják (3. ábra). A felnőtteknek szánt részben a szövegek aránya nagyobb a képes feladatokhoz képest, mint a gyermekekében, valamint apró betűs szövegeket és több ismeretet is tartalmaz abban a reményben, hogy azokat majd megosztják a gyermekekkel.

A feladatok többnyire megfelelnek a fenti célkitűzéseknek, azaz változatosak, többféle készség használatát igénylik (megfigyelés, szóbeli közlés, megbeszélés, rajz, viszonyítás stb.). Vannak köztük ismert típusú feladatok a jelen témára adaptálva (pl. szöveg vagy rajz kiegészítése, keresztrejtvény, labirintus, bekarikázás, összetartozó egységek összekötése), és vannak nem szokatlanok is (pl. érzelmi megbeszélésre késztetés, Zsóka fóká „beszólásainak” meggondolása, rendellenes testhelyzet felvétele, közös testgyakorlás, közös étkezés, egymás érintése, kirándulási és lakberendezési ötletek) (4. ábra).

A munkafüzet megoldása a nemzedékek kooperációját igényli, és ez megfelel a tanulási célnak is (BORUN és mtsai 1996; SCHAUBLE és mtsai 1997; TRAN 2008). Ezt erősíti az egyetlen ikon, a közös munkát jelző grafika (5. ábra). A kettétépés által létrejövő két részben más-más stílusú és nehézségű feladatok sorakoznak, de a családtagok újra és újra olyan feladatokhoz érkeznek, amelyeket mégis közösen kell megoldaniuk, vagy amelyekben egymás korábbi megfigyeléseire kell támaszkodniuk. Előfordul, hogy egyikük „cipeli” magával a másikat egy új helyszínre, és az is, hogy egy helyszínen a felnőttek csak nézelődnie (kontemplálnia) kell, amíg a gyermek játszik, néha pedig beszélgetésre, közös megfigyelésre késztet a kiadvány.

3. ábra

4. ábra

5. ábra

Az iskoláskor (gyermek célcsoportunk) nagyon fontos a tanulás és a családi élet, családi nevelés szempontjából is, az együttes tevékenységek mélyítik az ismereteket, és a közösen töltött idő javíthat a kapcsolaton, a családi értékek átadásán (BUDA 2003; TRAN 2008). A tudás megszerzésének családi útját és a múzeumot kapcsolta össze a London Museums Hub 2004-es szakértői jelentése.¹¹ Viszonylag kis teret terveztünk a külön-külön végzendő munkának, mert úgy véltük, ilyen korú gyerekeket még nem szívesen engednek „szabadon” a szülők. Tanulásban, tevékenységekben az iskoláskorú (alsós) gyerekek képesek utasítások önálló végrehajtására, viszont nagyon fontos nekik a felnőttek jelenléte, visszajelzése (COLE–COLE 1996). A füzetben megoszlanak az önálló és közös feladatok. Végső fokon azonban a felnőttektől függ, mennyi önállóságot hagynak a gyerekeknek, és melyik feladatot oldják meg szülői felügyelettel, illetve valóban közösen. Az eltérő útvonalon megközelített kiállítási egységek eltérő értelmezését érdekesen említi Gergely (1983). Ez is jól kihasználható lehetőség lett volna, és bár jelentkezhet a látogatás során, nem építettünk a tudatosítására.

A családi jelleget és a környezeti attitűdöt formáló hatást erősítettük azzal, hogy a játék résztvevőit otthonukba is elkísérjük – helyesebben nem mi, hanem Zsóka foka –, ahol különféle közös tevékenységekkel próbáljuk a bálnát, a bálnákat felidézni, megjeleníteni, még a családi ebéd alkalmakor is.¹² Közös természetjárást is javasolunk, ahol már nem főszereplő a bálna, de természetesen felbukkan gondolatainkban, egy játékban. („Jó messzire kerültünk a bálnacsontvázától, de reméljük, eközben közelebb kerültek a bálnához.”) A három helyszín bevonásának három eredménye is lehet. Egyrészt kinyitja a múzeum falait, kiterjeszti az ott szerzett tudást, az ottani élményeket és gondolatokat a kinti világra, másrészt a családi együttműködést nem csak a múzeumlátogatás idejére korlátozza. Harmadrészt lakberendezési és életviteli ötleteivel, személyiségorientáltságával, a természet szerethetőségének általánosításával szemléletmódot, életformát sugall.

A környezettudatos magatartás kialakítására alkalmas utak közé tartozik az oktatás és a morális alapú formálás is (GARDNER–STERN 2002). A pedagógia és pszichológia feladata a környezeti nevelési folyamatában nem csupán az érték- és ismeretátadás, készségfejlesztés, hanem az egész személyiség alakítása. Különösen akkor, ha az olyan környezetfelfogásokat vesszük alapul, amelyek szerint a környezet fogalma magában foglalja a külső és belső, természetes és mesterséges, illetve szociális és személyes környezetünket egyaránt (SASSNÉ 1997; KUTI–KUTINÉ 1996; VÁSÁRHELYI–VICTOR 2003).

KERÜLJÜNK KÖZELEBB! A BÁRKA

A múzeumpedagógiai nívódíj összegének feléből¹³ újabb családi felfedezőfüzetet készíthetünk (VÁSÁRHELYI–VÁSÁRHELYI 2008).

11 London Museums Hub EPDP Expert Panel Meeting (<http://www.mlalondon.org.uk/uploads/documents/HUBexpertpanelsummary.pdf>, letöltve 2009. március 8-án.)

12 A sok közös interakció akár „családtérapiás” mellékhatásokkal is szolgálhat.

13 A másik feléből a Bálnacsontváz és a Korallzátony interaktív bemutatására szolgáló eszközök készültek.

A tervezés során figyelembe vettük a korábbi, bálnás füzet látogatói értékelésének tapasztalatait és a visszajelzéseket. A terjedelmet öt lapról háromra csökkentettük, ezen belül is még levegősebbé tettük az oldalakat a szövegek terjedelmének és a feladatok számának csökkentésével. Megőriztük azonban azokat a jellegzetességeket, amelyeket fontosnak gondoltunk, illetve amelyek értékelése a bálnás füzet esetében pozitív volt. A csökkent terjedelm közepette is „hazavezettük” a látogatókat a múzeumból, majd kirándulást javasoltunk nekik, ezúttal explicite bemutatva, hogy a múzeumi „Noé bárkája” ugyanúgy az állatokkal való együttlét helyszíne, mint a saját lakásunk és a Duna, így mindhárom helyszín kapcsán beszélhettünk a természetvédelem fontosságáról, illetve eljuttathattuk a füzet használoít e gondolat felismerésére, átélésére.

Mindkét füzetben felsoroltunk néhány, a tárgyhoz csatlakozó irodalmat, és úgy búcsúztunk el a látogatóktól, hogy „a viszontlátásra”, ami természetesen újabb múzeumlátogatásra inspirálhat. Ha a két füzet kelendő lesz – ami a használhatóság igazi próbája –, akkor érdemes továbbiakat is készíteni. Ez több esélyt adhat arra, hogy a füzetek címében szereplő „Kerüljünk közelebb!” kifejezés több értelemben is teljesülhessen: egyrészt elmélyüljön a múzeumi tárgy befogadása, másrészt a családtagok is közelebb kerüljenek egymáshoz.

IRODALOM

- BORUN, MINDA – CHAMBERS, MARGARET – CLEGHORN, ANN (1996): Families Are Learning in Science Museums. *Curator*, 39/2. 123–138.
- BUDA BÉLA (2003): *Az iskolai nevelés – a lélek védelmében. Az iskolai mentálhigiéné alapelvei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- COLE, MICHAEL – COLE, SHELIA R. (1996): *Fejlődéslélektan*. Osiris, Budapest.
- DURBIN, GAIL – MORRIS, SUSAN – WILKINSON, SUE (1990): *A Teacher's Guide to Learning from Objects*. English Heritage, London. Ez a kiadvány Tanulás tárgyakkal címen Miszné Kornechy Anikó fordításában és átdolgozásában megjelent a Múzeumok mindenkinek sorozat V. köteteként (é. n.) az NKÖM kiadásában. Letölthető a www.muzeumokmindenkinek.hu honlapról.
- GARDNER, GERALD T. – STERN, PAUL C. (2002): *Environmental Problems and Human Behaviour*. 2. kiadás, Pearson Custom Publishing, Boston.
- GERGELY ISTVÁN (1983): *A helyek világa – a világ helyei*. Magvető, Budapest.
- KUTI ISTVÁN – KUTI ISTVÁNNÉ (1996): *Környezeti nevelés az óvodában*. Tanítóképző Főiskola, Kecskemét.
- SASSNÉ DR. KISS GABRIELLA (1997): A környezeti nevelés pszichológiai alapozásának lehetőségei. In Scheibert Ferenc (szerk.): *A környezeti nevelés és a helyi tanterv*. Körlánc Könyvek 6. Infogroup, Budapest.
- SCHAUBLE, LEONA – LEINHARDT, GAEA – MARTIN, LAURA M. W. (1997): A framework for organizing a cumulative research agenda in informal learning contexts. *Journal of Museum Education*, 22(2–3). 3–10.
- TRAN, LYNN UYEN (2008): Dialogue in education. *Journal of Science Communication*, 7(1), [http://jcom.sissa.it/archive/07/01/Jcomo701\(2008\)C01/Jcomo701\(2008\)C04/Jcomo701\(2008\)C04.pdf](http://jcom.sissa.it/archive/07/01/Jcomo701(2008)C01/Jcomo701(2008)C04/Jcomo701(2008)C04.pdf). Letöltve: 2009. március 12.
- VÁSÁRHELYI TAMÁS – SINKÓ ISTVÁN (2004): *Múzeum az iskolatáskában*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- VÁSÁRHELYI TAMÁS – VÁSÁRHELYI KRISZTA (2006): *Vízi móka Zsóka főka módra*. Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény, Budapest.
- VÁSÁRHELYI TAMÁS – VÁSÁRHELYI KRISZTA (2007): *Kerüljünk közelebb! A bálna*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest.
- VÁSÁRHELYI TAMÁS – VÁSÁRHELYI KRISZTA (2008): *Kerüljünk közelebb! A bárka*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest.
- VÁSÁRHELYI TAMÁS – VICTOR ANDRÁS (2003): *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia*. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest.
- VORIS, HELEN H. – SEDZIELARZ, MAIJA – BLACKMON, CAROLYN. P. (1986): *Teach the mind, touch the spirit*. Department of Education, Field Museum, Chicago.